

udgør selvsagt kun en begrænset del af det materiale, som de danske handelskompagnier har efterladt os, og det er naturligvis heller ikke udgiverens tanke at isolere dem fra dette store og varierede kildestof, men alene et ønske om at henlede opmærksomheden på disse normative kilder, der – med Ole Feldbæks ord – udgør kompagniinstitutionens grundlov.

En kort og klar introduktion trækker hovedlinierne i de danske handelskompagniers historie op – en mere detaljeret behandling følger senere i forbindelse med det enkelte kompagnis oktroj. Feldbæk understreger, at kompagnierne skal ses i en international sammenhæng, og at vi også i Danmark møder eksempler på begge kompagniinstitutionens hovedtyper, *det regulerede kompagni*, hvor der ikke var nogen fælles kapital, og *det egentlige joint-stock*.

Det publicerede kildemateriale, der omfatter ca. 50 oktrojer og ledelsesregler, præsenteres i 4 hovedafsnit. De første 3 er geografisk bestemt (Ostindien, Guinea-Vestindien og Nordatlanten), medens det sidste er en »opsamlingsgruppe« for de kompagnier, hvis virke ikke falder inden for et bestemt operationsområde, f.eks. »neutralitetsudnyttelses-kompagnierne« fra slutningen af 18. årh.

Det enkelte kompagnis oktroj og ledelsesregler indledes med den ovenfor nævnte mere indgående behandling af det pågældende kompagnis virke, samt med oplysninger om teksternes proveniens og en oversigt over den væsentligste forskning. Udgiveren er ikke faldet for fristelsen til at modernisere sproget, teksterne er i det store og hele gengivet, som de er skrevet – og det skal han have tak for! Men det har naturligvis sin pris i form af ganske mange forklarende noter.

Det bør understreges, at udgivelsen

alene omfatter periodens egentlige handelskompagnier og kun dem, der viste sig levedygtige. Man vil m.a.o. lede forgæves efter deciderede fangst-kompagnier, enkeltstående handels ekspeditioner samt interessant nok »enkeltvareforetagender« som saltkompagnierne.

Bogen er ud over gode registre forsynet med en meget fyldig bibliografi, hvor også europæisk kompagnihistorisk forskning er repræsenteret. Alt i alt en flot og særdeles anvendelig kildepublikation.

Per Willemoes Jørgensen

Reformationsperspektiver. Acta Jutlandica LXII:3. (Aarhus Universitetsforlag, 1987). 128 s., 148 kr.

Som antologiens titel antyder er spændviden i dens fem bidrag betydelig, fra principielle overvejelser over Luthers syn på forholdet mellem kristendom og samfund til reformationens betydning for den kirkelige kunst i Danmark.

Bogen indledes med Thorkild C. Lybys skarpt analyserende bidrag om Luthers syn på forholdet mellem kristendom og samfund, hvori han efter en kort gennemgang af det senmiddelalderlige Tysklands politiske teori og virkelighed tager fat på en kronologisk opbygget analyse af Luthers standpunkt i diskussionen om forholdet mellem evangelium og kristendom. De centrale dele af Luthers forfatter-skab gennemanalyseres med kritisk-sympatiserende øjne, og når det gælder den »unge« Luther må anmelderen uden videre give forf. ret i konklusionen, at Luther med stædig konsekvens fastholdt sit principielle standpunkt. Når det gælder konsekvensen i den »ældre« Luthers holdninger, er anmelderen lidt mere tøvende end forf., idet

forf. på grund af sit udenrigspolitiske perspektiv (retten til oprør mod kejseren spiller i artiklens anden halvdel en afgørende rolle) kommer til at nedtone Luther-synspunkter, som efter anmelderens opfattelse bør indtage en langt mere central plads i denne diskussion end det ofte har været tilfældet (det gælder specielt Luthers fortale til »Unterricht der Visitatoren«). Også i behandlingen af spørgsmålet om Luthers holdning til forfølgelse af kættere, synes forf. at anlægge et let Luther-apologetisk synspunkt, når han hævder, at Luther fastholdt sine »moderne« og »frisindede« synspunkter hele livet. Heller ikke målt med Luthers egen a-len, kan dette synspunkt fastholdes, når man betænker, at reformatoren på sine ældre dage sammen med Melanchthon direkte anbefalede dødsstraf for kætteri. Her synes forfatterens forklaring ikke ganske at slå til. De få kritiske bemærkninger til Lybys artikel skal dog ikke skjule, at der er tale om en iøvrigt meget sikker rejsefører på den kringlede vandring gennem emnet.

I antologiens andet bidrag gør universitetslektor Trond Berg Eriksen, Oslo dels rede for bogtrykkekunstens betydning forud for Luther og reformationen og dels for, hvorfor netop dette medium fik så afgørende betydning for Luther og den reformatoriske bevægelse. Og spændende er det at få en forklaring på, hvordan bogtrykkekunsten kunne blive et så meget stærkere medium i reformatorernes hænder end i den katolske kirkes, idet Trond Eriksen her anfører dels den katolske kirkes voksende angst for det trykte massemedium, men også henviser til, at markedsmekanismen gjorde det vanskeligt for den katolske kirkes fortalere at afsætte deres synspunkt (markedet ønskede det banebrydende, det nye). Trond Eriksen kom-

mer endnu længere omkring og giver alt i alt et yderst nuanceret og afblanceret billede af disse komplicerede sammenhænge på en begrænset plads.

Bindets resterende tre bidrag er alle koncentreret om den danske reformations historie. Troels Dahlerup analyserer med vanlig veloplagthed og skarphed den danske reformation som »politisk«-samfundsmæssigt fænomen under den synsvinkel, at den gamle kirke i samme grad som den identificerede sig med en efterhånden forældet samfundsstruktur måtte dele skæbne med denne (Jarl Galéns tese). Dahlerup påviser, hvorledes Christian III. efter 1536 var meget opsat på ikke at skabe martyrer for katolicismen, men på kun at gøre det for en luthersk fyrste nødvendige. Bidraget supplerer fortræffeligt den række af bidrag, som Dahlerup tidligere har leveret til den danske reformations historie.

Ole Fenger gennemgår i sit bidrag de konsekvenser, som det umiddelbare bortfald af kanoniske retsbestemmelser fik i det danske samfund. Med en rettertingssag om hor fra 1537 som eksempel analyserer Fenger øvrighedens vanskeligheder, der sluttede med at gribe tilbage til Moseloven for at finde en ny rettesnor, et grundlag for retspraksis.

I det sidste bidrag gennemarbejder Hans Jørgen Frederiksen de danske reformatorers holdning til billeder/fjernelse af billeder og når frem til, at der i den danske reformation var to radikalt forskellige holdninger til billeder, en moderat forstående (Luthers) og en radikalt afvisende, som forf. ganske tilskriver Andreas Karlstadt. Det forekommer anmelderen lidt vel firkantet at stille alternativerne således op. I stedet for at give Karlstadt eneansvaret for »regulære billedstorme i en lang række tyske byer«, burde forf. have gjort opmærksom på, at billedstorme-

ne, som ganske rigtigt forekom over store dele af Tyskland, snarere skal ses som et udtryk for den antiklerikalisme, som var karakteristisk for store dele af den reformatoriske bevægelse i de første faser af reformationen. Til slut gennemgås kort de katolske billeders skæbne i Danmark, og her viser forf. med adskillige morsomme eksempler, hvor svært det var for de kirkelige autoriteter at få beslutninger om fjernelse af sidealtre, helgenbilleder m.v. virkeliggjort.

Alt i alt er der tale om en indholdsmæssigt vægtig antologi, som på grund af sin sproglige lettilgængelighed bør få en bred læserkreds. Men læserne bør dog advares mod at fæste for megen lid til udgiverens forord, idet det heri hedder, at »en del af foredragene (fra det nordiske symposium »Luther og hans samtid«, TH) udgives hermed på tryk«. Hans Jørgen Frederiksen's bidrag er ikke et foredrag fra symposiet. Hvorfor nogle af de øvrige foredrag, som uden videre var egnede til trykning, er blevet udeladt, står hen i det uvisse. Men når man begræder savnet af flere af de øvrige foredrag, kan man i det mindste glæde sig over, at Odense-germanisten Reinhold Schrøders foredrag om »den tyske mestersang og reformationen« nu kan læses i Dansk Teologisk Tidsskrift 51, 1988, s. 182 ff.

Terkel Hansen

Vello Helk: *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660. Med en matrikel over studerende i udlandet.* (Odense Universitetsforlag, 1987). 448 s.

Danske adels-, præste-, borger- og bondesønners studierejser i Europa i 1500-1600årene er et ganske spændende kapitel i den danske kulturs historie. Takket være disse rejser nåede nye

kulturimpulser her til landet i et omfang, som man ikke skulle have ventet i øvrigt med den tids kommunikationsmuligheder. Emnet har tidligere mere overfladisk været taget op, men er nu meget grundigt behandlet i Vello Helks store bog om studierejserne i perioden 1536-1660.

Grundlaget for Vello Helks redegørelse er en omfangsrig matrikel med data for de kendte dansk-norske studerende i udlandet i perioden, bygget på årelange studier af universitetsmatrikler og en lang række bevarede såkaldte stambøger, bøger, hvori de studerende fik lærere og medstuderende til at skrive en tekst, til minde om deres bekendtskab. Denne matrikel er en bedrift, og ved brug af et praktisk, gennemskueligt forkortelsessystem er det lykkedes at få den gengivet på blot 290 sider, til trods for, at den omfatter ca. 5.000 personer og i mange tilfælde rummer mange data vedrørende en studerende.

Takket være denne database og tallose oplysninger i øvrigt i matriklerne og stambøgerne, i andre utrykte kilder, som dagbøger og rejseberetninger, vidnesbyrd og rejsepas, og i den trykte litteratur, kan Vello Helk nøje skildre studierejserne, deres baggrund, formål og finansiering, rejsemål og studiemål, de studerendes kontakter og forløbet af deres studier, for at slutte med en vurdering af udbyttet af de ofte lange og kostbare rejser.

Af en tabellarisk opgørelse (s. 42-43) fremgår, at Rostock var helt dominerende som rejsemål, fulgt af Wittenberg, Leiden og Franeker; men tabellen giver tal for ikke færre end 60 universiteter, fra Edinburgh i vest til Krakow i øst, fra Uppsala i nord til Rom i syd. Og med sin dybe fortrolighed med kildematerialet kan Vello Helk fremlægge en mere nuanceret vurdering af udbyttet af rejserne, end man tidligere